

Обов'язкове та факультативне законне представництво в цивільному процесі

Д. В. Іванчулинець,
кандидат юридичних наук,
суддя Адміністративного суду Закарпатської області

Обґрунтовується поділ законного представництва в цивільному процесі на обов'язкове та факультативне залежно від ступеня зобов'язаності участі в цивільній справі законного представника. Розкривається специфіка взаємовідносин у цивільній справі між особою, яку представляють, законним представником та судом залежно від указаних видів законного представництва. Проводиться розмежування між факультативним законним представництвом та участю в цивільній справі законних представників, де особи, яких представляють отримали повну цивільну дієздатність у процесі розгляду цивільної справи. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства України.

Ключові слова: цивільний процес, законне представництво, обов'язкове, факультативне.

Іванчулинець Д. В. Обязательное и факультативное законное представительство в гражданском процессе

В данной статье автором научно обосновывается разделение законного представительства в гражданском процессе на обязательное и факультативное законное представительство в зависимости от степени обязанности участия в гражданском деле законного представителя. Раскрывается специфика взаимоотношений по гражданскому делу между лицом, которое представляют, законным представителем и судом в зависимости от указанных видов законного представительства. Проводится разграничение между факультативным законным представительством и участием в гражданском деле законных представителей, где лица, которых представляют получили полную гражданскую дееспособность в процессе разбирательства гражданского дела. Сформулированы предложения по совершенствованию гражданского процессуального законодательства Украины.

Ключевые слова: гражданский процесс, законное представительство, обязательное, факультативное.

Ivanchulynets D. V. Obligatory and facultative legal representation in civil procedure

In this article the author has scientifically substantiated the division of legal representation for obligatory and facultative legal representation in civil procedure depending on the legal representative participation in the civil case. It is revealed the specificity of the relationship between the person who is represented by, the legal representative and the court in civil case depending on the indicated types of legal representation. The author makes separation between facultative legal representation and legal representative's participation in the civil case, where persons who are represented by, received complete civil capacity in civil case proceedings. Based on the review of this problem it is proposed improvement of civil procedural law of Ukraine.

Key words: civil procedure, legal representation, obligatory, facultative.

Законне представництво у цивільному процесі визначається через сутність судового представництва в цілому. Проте не можна не відзначити своєрідність законного представництва у цивільному судочинстві, яка протиставляється специфіці договірному представництву. Вказана своєрідність може бути проілюстрована специфічними ознаками, які властиві законному представництву, нор-

© Іванчулинець Дмитро Васильович – кандидат юридичних наук, суддя Адміністративного суду Закарпатської області

мативно-правовим підставам його виникнення, особливостями суб'єктного складу на боці законного представника та особи, яку потрібно представляти, особливою характеристикою внутрішніх та зовнішніх відносин законного представництва, своєрідними обмеженнями, властивими повноваженням законних представників, та певною специфікою їх реалізації під час розгляду та вирішення цивільної справи тощо. Все це сприяє зрозумінню юридичної природи законного представництва, адекватному застосуванню правових норм, які регламентують відносини законного представництва, та узагальненню судової практики застосування вказаних правових норм.

Одним із способів пізнання правового явища виступає його класифікація, яка поглиблює знання предмета вивчення, оскільки показує істотну різницю між окремими поняттями, утвореними в результаті поділу більш загального поняття.

Питаннями класифікації законного представництва в цивільному судочинстві у теорії цивільного процесу науковці майже не займалися, більше зосереджуючись на класифікації судового представництва на окремі види, насамперед договірне та законне. Водночас автор у своїй кандидатській дисертації частково здійснив огляд даного питання¹. Проте не всі аспекти, пов'язані з класифікацією законного представництва в цивільному процесі на обов'язкове та факультативне, мною були взяті до уваги, частина з них наразі переоцінена, окремі питання потребують висвітлення з урахуванням сучасної практики застосування норм цивільного процесуального законодавства України.

Інститут судового представництва у цивільному процесі покликаний захищати права та інтереси тих осіб, які матеріально зацікавлені в результатах розгляду цивільної справи і які не в змозі самостійно добитися ефективного розгляду цивільної справи. Якщо говорити про законне представництво в цивільному процесі, то його значення порівняно із договірним представництвом виростає в рази, оскільки йдеться про тих осіб, які де-юре не в змозі особисто захищати свої права та інтереси в суді, навіть за наявності такого бажання. У цій ситуації між законним представником та особою, яку він представляє у цивільній справі, виникає нерозривний зв'язок, відсутність якого зумовлює необхідність зупинити провадження у цивільній справі та призначити стороні або третій особі законного представника (п. 5 ч. 1 ст. 201 ЦПК України). Але чи насправді між законним представником та особою, яку представляють в цивільному процесі, виникає такий нерозривний зв'язок, що зумовлює обов'язкову участь під час розгляду та вирішення цивільної справи законного представника?

Традиційно судове представництво в цивільному процесі поділяється на законне та договірне, де перше уособлюється із обов'язковим судовим представництвом, а друге – з факультативним². Окремі науковці прямо вказують, що законне представництво і є обов'язковим представництвом³. Ось чому, на перший погляд, вищевказана класифікація законного представництва на обов'яз-

¹ *Іванчулинець Д.В.* Законне представництво у цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук / Іванчулинець Д. В. – Ужгород, 2012. – С. 64-67.

² *Гражданский процесс Украины: учебное пособие.* – Х. : Одиссей, 2003. – С.103-104.

³ *Чванкін С. А.* Добровільне представництво у цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук / Чванкін С.А.. – Одеса, 2005. – С. 146.

кове та факультативне нібито виглядає повною нісенітницею, оскільки у теорії цивільного процесу панує положення про те, що законне представництво і є обов'язковим. Адже обов'язкове представництво – це таке представництво, для виникнення якого не потрібна згода особи, права та інтереси якої захищаються у суді⁴.

Однак вважаємо, що є всі нормативні підстави законне представництво в цивільному судочинстві ділити на два види залежно від ступеня обов'язковості участі законного представника під час розгляду та вирішення цивільної справи. Зокрема, ст. 29 ЦПК України, яка присвячена цивільній процесуальній дієздатності сторін, передбачає, що неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом (зокрема, 16-річна особа може вільно звернутися до суду про стягнення нарахованої, але не виплаченої заробітної плати, оскільки вона має право самостійно розпоряджатися своїм заробітком). Проте суд може залучити до розгляду такої справи законного представника неповнолітньої особи (ч. 2 ст. 29 ЦПК України).

З аналізу цієї статті випливає, що у двох випадках – участі у цивільній справі неповнолітньої особи або обмеженої у дієздатності особи, де предмет судового розгляду є матеріальні відносини, в які вищевказані суб'єкти можуть вступати вільно, – враховуючи рівень дієздатності таких осіб, суд має право залучити до розгляду справи їхнього законного представника. Оскільки вжито словосполучення «має право», то про жодне зобов'язання тут не йдеться.

Саме це, на нашу думку, можна назвати факультативним законним представництвом у цивільному процесі, оскільки участь законного представника у цій ситуації залежатиме виключно від суддівського розсуду. Якщо суддя захоче залучити до справи законного представника, то він повинен винести щодо цього ухвалу. Якщо ні, то особа, яка не має повної цивільної дієздатності і ще не досягла свого повноліття, буде особисто реалізовувати усі надані їй процесуальні права та виконувати всі процесуальні обов'язки незалежно від того, чи є у цивільній справі її законний представник. І при всіх інших рівних умовах дане рішення суду вважатиметься законним та не підлягатиме скасуванню вищестоящою інстанцією.

Отже, є всі нормативні підстави у теорії цивільного процесу, за ступенем обов'язковості участі законного представника в цивільній справі, виокремлювати обов'язкове законне представництво та факультативне законне представництво.

Обов'язкове законне представництво – це такий вид законного представництва, де законний представник обов'язково повинен взяти участь у цивільній справі. Факультативне законне представництво – це такий вид законного представництва, де участь представника у цивільній справі відбувається за розсудом суду. Метою класифікації законного представництва на обов'язкове та факультативне

⁴ Феннич В. П. Цивільний процес: Конспект лекцій : навч. посіб. – Ч. 1. / Феннич В. П. – Ужгород : Видавництво Закарпатського державного університету, 2005. – С. 50.

тативне є не тільки впорядкування теоретичних знань щодо цих видів законного представництва, а й вирішення окремих завдань правозастосовної діяльності. Зокрема, обов'язкове законне представництво вимагає неодмінної участі у цивільній справі законного представника сторони, інакше рішення суду повинно бути скасовано, позаяк особу позбавили права на захист (п. 4 ч. 1 ст. 304 ЦПК України). Водночас при факультативному законному представництві, якщо судом не було залучено до справи законного представника, це не вплине на судові рішення у справі, звичайно, за рівності решти умов.

Коли судом залучається за своєю ініціативою законний представник до цивільної справи, де стороною або третьою особою є неповнолітня особа або особа, яка обмежена у дієздатності, що можуть самостійно здійснювати свої процесуальні права та обов'язки, актуальним питанням буде співвідношення процесуальної поведінки особи, яку представляють, та законного представника.

За загальним правилом для фізичної особи повна цивільна процесуальна дієздатність виникає із досягненням повноліття (ч. 1 ст. 29 ЦПК України). Проте неповна цивільна дієздатність особи дає їй право вступати у численні матеріальні відносини самостійно без участі законних представників. Тому логічним продовженням свободи у матеріальному праві стала поява відповідного правила у цивільному процесуальному праві, за яким у таких відносинах особа може самостійно реалізувати надані їй процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки.

Отже, маючи неповну або обмежену цивільну дієздатність, неповнолітня особа або особа, яка обмежена у дієздатності, володіють повною цивільною процесуальною дієздатністю у тих відносинах, у яких вони можуть брати особисту участь. Аналогічної точки зору дотримується З. Ромовська, коментуючи ст. 18 СК України: «Основною новелою цієї статті є надання дитині, якій виповнилося чотирнадцять років, цивільної процесуальної дієздатності. Така дитина має право самостійно подати позовну заяву на захист свого права або інтересу, зокрема позовну заяву про розірвання шлюбу чи визнання шлюбу недійсним, визнання батьківства, стягнення аліментів, скасування усиновлення чи визнання усиновлення недійсним. Така дитина має усі процесуальні права позивача у процесі. Вона може бути і відповідачем (наприклад, у справі про визнання батьківства чи стягнення аліментів). Дитина, якій виповнилося чотирнадцять років, може сама звернутися до суду із заявою про надання їй права на шлюб (ст. 23 Сімейного кодексу України)»⁵.

Отже, якщо неповнолітня особа та особа, яку обмежили у дієздатності, володіють повною цивільною процесуальною дієздатністю, то їх процесуальна поведінка при розгляді цивільної справи має пріоритетне значення, а не поведінка законного представника. Участь законного представника у такій справі абсолютно не повинна обмежувати можливість особи, яку представляють, вільно реалізувати процесуальні права та самостійно виконувати покладені на неї процесуальні обов'язки. У такому разі співвідношення між поведінкою законного представника та особи, яку представляють, повинно бути на зразок взаємодії про-

⁵ Ромовська З. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / Ромовська З. – К. : Ін Юре, 2003. – С. 58.

цесуальної поведінки особи, яку представляють, що бере особисту участь у розгляді справи, та договірному представника: поведінка останнього повинна схвалюватися першим. Саме тому, щоб не виникало на практиці непорозумінь щодо пріоритетності поведінки чи то законного представника, чи то особи, яку представляють, яка володіє повною цивільною процесуальною дієздатністю, вважаємо, що ч. 2 ст. 29 ЦПК України варто доповнити реченням такого змісту: «Якщо неповнолітня особа або особа, дієздатність якої обмежена, беруть особисту участь у розгляді справи, вони мають право схвалювати або заперечувати вчинення процесуальної поведінки законним представником, який залучений судом».

Водночас, оскільки саме дискреційні повноваження суду зумовили появу при факультативному законному представництві в цивільній справі законного представника, вважаємо, що варто вирішувати цивільну справу з урахуванням саме інтересів дитини або іншої особи, що має у матеріальних відносинах законного представника. У даній ситуації, на нашу думку, вирішальним має бути не стільки те, хто повинен приймати розпорядче рішення, а те, наскільки воно відповідатиме інтересам того, заради кого дана цивільна справа вирішується. Як показує практика, навіть у тих випадках, де має місце обов'язкове законне представництво, де інтереси особи представляють її законні представники, суд за власною ініціативою залучає до цивільної справи орган опіки та піклування. Так, у одній з цивільних справ про виселення суд вказав: враховуючи, що відповідачка ОСОБА_3 ІНФОРМАЦІЯ_1 є неповнолітньою, суд вважає за доцільне з метою сприяння створення належних умов для здійснення неповнолітньою особою її прав, визначених законом, залучити до участі у справі орган опіки і піклування Обухівської районної державної адміністрації як орган, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб⁶.

Виходячи з вищенаведеного, загальна позиція в цивільному процесуальному законодавстві за наявності випадків факультативного законного представництва, тобто коли суд все ж таки вирішив залучити до цивільної справи законного представника сторони або третьої особи, повинна зводитися до пріоритетності того, кого представляють, над законним представником, але залишати право суду ревізувати його дії, якщо вони не відповідають інтересам особи, яку представляють. Адже у багатьох випадках, наприклад, незнання, емоції або інший фактор може зумовити неправильну оцінку ситуації в цивільній справі, що для неповнолітнього або особи, яка обмежена в дієздатності, зумовить винесення несприятливого їм рішення. Судді як досвідчені професіонали найкраще розуміють правові наслідки такого, а не іншого вирішення цивільної справи для таких суб'єктів. Ось чому ч. 2 ст. 29 ЦПК України, окрім того речення, яке ми запропонували вище, слід доповнити ще одним реченням: «Самостійна реалізація процесуальних дій неповнолітньої особи або особи, дієздатність якої обмежена, не повинна суперечити її інтересам».

Таке вирішення даного питання дасть змогу саме суду бути відповідальним за вирішення цивільної справи, де бере участь неповнолітній або особа, що має

⁶ Ухвала Обухівського районного суду Київської області в цивільній справі №2-88/11 від 1 лютого 2011 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13742651>

обмежену дієздатність. Причому подібний формат взаємовідносин суду та осіб, які беруть участь у справі, що володіють цивільною процесуальною дієздатністю, ЦПК України відомий. Зокрема, ч. 6 ст. 175 дає право суду не визнати мирову угоду, укладену законним представником, якщо вона порушуватиме права та інтереси особи, яку цей представник представляє. Ось чому фактор «інтереси особи» повинен бути визначальним при визначенні повноважень законного представника у факультативному законному представництві.

На практиці може виникнути ситуація, коли цивільна справа розпочиналася законними представниками, але в результаті її тривалого розгляду особи, в інтересах яких справа вирішується, набувають повної цивільної дієздатності, позаяк досягають свого повноліття. Даний юридичний факт приводить до появи цивільної процесуальної дієздатності, що дає особі здатність особисто здійснювати свої процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки (ч. 1 ст. 29 ЦПК України). Як бути із законними представниками? Залишати їх у цивільній справі чи ні?

З аналізу окремих цивільних справ випливає, що судді дітей, які досягають повноліття залучають у справу як співучасників, що, на нашу думку, є неприпустимим. Так, позивачка ОСОБА_1 як законний представник свого неповнолітнього сина ОСОБА_3 звернулася 11.02.2011 р. до суду з позовом до ОСОБА_2 як законного представника неповнолітнього ОСОБА_4 щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок побиття неповнолітнього ОСОБА_3 неповнолітнім ОСОБА_4. Враховуючи те, що на час розгляду справи неповнолітні досягли 18 років, відповідно набули передбаченої законом процесуальної дієздатності, тобто в змозі самостійно здійснювати свої цивільно-процесуальні права та виконувати обов'язки у суді, суд вважає за необхідне залучити до участі у справі законного представника⁷. Причому суд залучив неповнолітніх у якості співпозивача та співвідповідача.

Вважаємо, що досягнення особою, яку представляють, повноліття у цивільній справі, яка почата законним представником в її інтересах, припиняє законне представництво у матеріальних відносинах, а відтак має бути автоматично припинено законне представництво у цивільних процесуальних відносинах. Якщо дитина виявить бажання, щоби її батьки і надалі вели цивільну справу, то з обома батьками або одним з них формально має бути укладена домовленість про представництво інтересів їхньої дитини в суді. Отже, законне представництво може бути перетворене на договірне, але в жодному разі батьки не повинні йти співучасниками у цивільній справі, позаяк вона стосується захисту не їх, а чужих прав та інтересів.

Таким чином, є всі підстави виділяти серед видів законного представництва обов'язкове та факультативне. Ця класифікація проводиться за ступенем зобов'язаності участі у цивільній справі законного представника. Значення цієї класифікації полягає у тому, що набагато краще пізнається у доктрині цивільного процесу таке правове явище, як законне представництво, а в практичному

⁷ Ухвала Котовського міськрайонного суду Одеської області в цивільній справі № 2-551/1539/11 від 1 грудня 2011 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/20512999>

плані чітко визначається система взаємовідносин у цивільній справі між особою, яку представляють, законним представником та судом, який розглядає справу.

УДК 347.956.6

Право апеляційного оскарження судових постанов у провадженні за позовами, що об'єднують вимоги значної кількості осіб

К. О. Фесик,
аспірант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України, адвокат

Досліджено права апеляційного оскарження судових постанов у провадженні на захист значної кількості осіб. Увага приділяється з'ясуванню права окремих учасників оскаржити рішення суду поза волею представників колективу позивачів. Йдеться про право на оскарження ухвал, зокрема, ухвали про сертифікацію колективу позивачів. Окремо розглядається право потенційних учасників колективу, не залучених до процесу, оскаржити судові постанови, винесені в колективному провадженні.

Ключові слова: колективне провадження, апеляція, право апеляційного оскарження, учасник колективу позивачів, рішення, ухвала.

Фесик К. А. Право апелляционного обжалования судебных постановлений по искам, объединяющим требования значительного количества лиц

Исследованы права апелляционного обжалования судебных постановлений в производстве по защите интересов значительного количества лиц. Внимание уделяется выяснению права отдельных участников коллектива истцов обжаловать решение суда помимо воли представителей коллектива истцов. Речь идет также о праве не обжалование определений, в частности, определения о сертификации коллектива истцов. Отдельно рассматривается право потенциальных участников коллектива, не привлеченных к участию в процессе, обжаловать судебные постановления, принятые в коллективном производстве.

Ключевые слова: коллективное производство, апелляция, право апелляционного обжалования, участник коллектива истцов, решение, определение.

Fesik Kyrylo. Separate aspects of a regulation of the right of the appeal appeal of judicial resolutions in the claims uniting requirements of a significant amount of persons

Article is devoted to research of the right of the appeal appeal of judicial resolutions in production on protection of interests of a significant amount of persons. The attention is paid to clarification of the right of certain participants of group of claimants to appeal against a judgment besides will of representatives of group of claimants. Not the appeal of definitions, in particular, of definition about certification of group of claimants is also about the right. The right of the potential participants of collective who aren't recruited in process to appeal against the judicial resolutions adopted in collective production is separately considered.

Key words: collective production, appeal, right of the appeal appeal, participant of group of claimants, decision, definition.

Рівень розвитку суспільних відносин зумовлює актуальність проблеми судового захисту однотипних інтересів значних груп осіб. Світова практика в якості

© Фесик Кирило Олександрович – аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, адвокат